

RECENSIES

produktiemiddelen was mogelijk de bedoeling', wijzen in deze richting. 'De beurskracht van Wall Street' (169) laten wij voor rekening van de zetter. Zodra de tekst weer betrekking heeft op, discussie en besluitvorming blijken de auteurs beter in hun element te zijn. Ambtelijke en politieke actie zijn vaak verdienstelijk beschreven, een enkele maal ontsierd door een wat emotionele slippartij.

In het derde deel worden onder de titel 'het industrierijp maken' van de bevolking twee onderwerpen tamelijk uitvoerig behandeld, namelijk de aanpassing en begeleiding van de vrouw vanuit het ministerie van maatschappelijk werk en de opleiding van jongens voor fabrieksarbeid in de eerste na-oorlogse jaren. In beide onderwerpen wordt de ideologische strijd om de macht tussen KVP en PvdA uitvoerig beschreven.

In deze opstellenbundel werd een veelheid van informatie opgeslagen en op aanvaardbare wijze samengevoegd. Verder komt de redactie niet, hetgeen begrijpelijk is als we de ontstaanswijze in aanmerking nemen. Het werk heeft dan ook een fragmentarisch karakter behouden; het geeft wel lichtflitsen doch geen verlichting in de duisternis, geen overzicht van het na-oorlogse industrialisatieproces. De bundel vormt, de actualiteit van het onderwerp en de progressieve mentaliteit van de samenstellers ten spijt, toch een voorbeeld van 'traditionele' geschiedschrijving. Deze term gebruiken wij voor een presentatie van meningen en handelingen van personen, van bestuurders, die 'geschiedenis maken'. Wat in dit geval wel eens ontbreekt is het zorgvuldig gebruik van de taal, zeker niet de geringste onder de verdiensten van deze 'traditionele' geschiedschrijving.

J. Teijl

G.J. Wijers, *Industriepolitiek. Een onderzoek naar de vormgeving van het overheidsbeleid gericht op industriële sectoren* (Leiden-Antwerpen: Stenfert Kroese, 1982, 450 blz., f 44,75, ISBN 90 2071 128 8).

De auteur die op genoemd thema gepromoveerd is aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam, heeft het onderwerp van de industriepolitiek sedert 1945 tot onderwerp van zijn studie gekozen. Hij wil daarbij niet louter een analyse achteraf geven, maar mede een bijdrage leveren aan een verdere verdieping ten aanzien van het denken over dit onderwerp dat nog steeds zeer in beweging is.

Kort na de tweede wereldoorlog heerste aanvankelijk in brede kring de overtuiging, dat op micro-terrein van de economie de markt het bepalend sturend mechanisme diende te zijn en dat de overheid slechts op macro-niveau een taak had te vervullen. Dit laatste vooral gezien als het scheppen van een goede nationale infrastructuur, waarbinnen het bedrijfsleven goed kon gedijen. Vooral in de eerste jaren na 1945 ten tijde van de wederopbouw wordt de houding van de Nederlandse overheid gekenmerkt door een grote distantie ten opzichte van het particuliere bedrijfsleven. Later, maar vooral in de loop van de jaren zeventig, is daarin duidelijk verandering gekomen onder andere als gevolg van milieu- en orderingsproblemen, opgeroepen door de onstuimige groei van het economisch leven en daarna door een zich steeds scherper manifesterende economische stagnatie. Juist toen de behoefte ontstond de economische wildgroei aan banden te leggen, verdween dit probleem vanzelf. De teruggang was echter meer dan de beperking die men voor ogen had, zodat een snel stijgende werkloosheid een nieuw probleem werd. Hoewel de overheid via herstructureringsmaatregelen en door financiële steun aan branches en individuele ondernemingen het ongunstig getij trachtte te keren, had deze politiek geen blijvend succes.

De auteur tracht in zijn studie na te gaan in hoeverre op het sectorale meso-niveau van

de economie het overheidsbeleid al dan niet doelmatig is geweest. Voor hem staat vast, dat het vasthouden aan de markt als enig coördinatiemechanisme een verwerpelijk standpunt is. Accepteert hij derhalve een overheidsingrijpen binnen een markteconomie als de onze, dan doet zich wel de vraag voor binnen welke randvoorwaarden een dergelijke machtsuitoefening al dan niet doelmatig is. Bij het beoordelen van deze kwestie dient men er rekening mee te houden, dat naast de overheid ook andere partijen op het middenniveau van de economie macht uitoefenen.

Wijers ziet de kern van zijn boek als een onderzoek naar welke soort instrumenten de overheid dient te ontwikkelen om tot een doelmatig beleid te komen op sectoraal meso-niveau. Dit dan zo opgezet, dat de overheid haar centrale sociaal-economische doelstellingen het best kan bereiken. Daarna komt het punt aan de orde, welke effecten het hanteren van een dergelijk instrumentarium zal hebben voor de organisatie van de besluitvorming binnen een georiënteerde markteconomie. Hierbij beperkt de auteur zich tot het overheidsbeleid ten opzichte van de industriële sector. Het regionale beleid en het mededingingsbeleid laat hij buiten beschouwing. Wat overblijft is echter meer dan voldoende stof om tot een uitvoerige analyse te komen.

Het boek is verdeeld in drie parten, namelijk de industriepolitiek in Nederland en Engeland, theorie en praktijk van het sectorbeleid en tot slot de institutionele aspecten.

Het eerste hoofdstuk van het eerste gedeelte behandelt de industriepolitiek in Nederland van 1945-1980. De toenemende betrokkenheid van de overheid, vooral sedert de jaren zeventig bij het functioneren van de industriële bedrijfstakken en van de individuele bedrijven, komt tot uitdrukking in een naar sectoren gedifferentieerd beleid. Sectorbeleid binnen de industrie is een vorm van specifiek structuurbeleid dat een plaats heeft naast het algemeen structuurbeleid.

Het na-oorlogse industriële structuurbeleid in Nederland verdeelt de auteur in drie perioden: de industrialisatiefase 1950-1963, de groeifase 1963-circa 1970, de fase van herstructurering en selectieve groei vanaf 1970. De eerste fase wordt gekarakteriseerd door een sterke nadruk op het begunstigen van een gezonde industriële structuur om hierdoor de toenemende vraag naar werkgelegenheid en de problemen van een negatieve betalingsbalans op te lossen. Dit industrialisatiebeleid is in zeer grote mate geslaagd. De tweede fase kenmerkt zich door een samengaan van een macro-economisch conjunctuurbeleid en een voorwaarden scheppend, globaal industriebeleid, waarbij de stimulering van de export veel aandacht krijgt. In de derde fase vallen twee belangrijke veranderingen ten aanzien van het industriële structuurbeleid aan te wijzen. Allereerst komen de nadelige gevolgen van ongeremde economische groei steeds meer in het centrum van de aandacht te staan. Verder wordt in dit decennium de industrie in toenemende mate met ernstige structurele problemen geconfronteerd. Dit leidt tot een nieuwe politiek waarbij de overheid het hoofddaccent legt op selectieve groei en herstructurering. Zo is de oprichting in 1972 van de NEHEM een indicatie van de betrokkenheid van de overheid bij het industrieel herstructureringsproces. Heeft het beleid aanvankelijk een defensief karakter, na verloop van tijd wordt het meer toekomst-gericht en is meer offensief van aard.

Hoofdstuk III dat de industriepolitiek in Engeland na de tweede wereldoorlog bespreekt, is weinig diepgravend. De auteur had beter gedaan dit aspect weg te laten en zich tot Nederland te beperken. Dit temeer omdat een dergelijke vergelijkende analyse in de volgende delen van het boek niet wordt volgehouden. Het beleid in Engeland en Nederland met elkaar vergeleken, is het thema van hoofdstuk IV. Ook dit stuk is weinig bevredigend. De Nederlandse politiek wordt consistent genoemd, die van Engeland niet. De verklaring van het gebrek aan continuïteit in de Engelse industriepolitiek is volgens de auteur te wijten

aan de gebrekkige institutionele integratie van het beleid van het ministerie van financiën met dat van de met de industriepolitiek belaste organen. Dit is te simpel gesteld evenals het aangeven van het Engelse twee-partijstelsel als verklaring van een weinig consistent industrieel structuurbeleid.

Het tweede deel van dit proefschrift, getiteld theorie en praktijk van het sectorbeleid, vangt aan met een hoofdstuk over de produktlevensstheorie en het sectorbeleid. In dit hoofdstuk beschrijft de auteur het verband dat in bedrijfstakken bestaat tussen ontwikkelingen aan de aanbodkant en aan de vraagzijde. In deze groeicyclusstheorie worden vier fasen onderscheiden: de introductiefase, de expansiefase, de verzadigingsfase en de teruggangsfase. Op basis van deze indeling wil de schrijver de dynamiek aangeven van structuur, gedrag en resultaten. Tevens gebruikt hij deze als referentiekader bij de beoordeling van de diverse soorten sectorbeleid dat zich richt op de eerste fase van de produktlevenscyclus en welk zich richt op de latere fasen in de zin van structuuraanpassend en structuurconserverend beleid binnen de sectoren.

In het zesde hoofdstuk over het structuurvormend beleid komt zowel het aspect van de technologie als dat van de marktvraag aan de orde. Beide facetten worden gezien in hun relatie tot het uitlokken van innovaties. De diffusiesnelheid waarmee de innovaties zich verbreiden, hangt weer samen met de rendementsverwachtingen, met de mentaliteit van de ondernemers, met de mogelijkheden van de markt en met institutionele facetten.

Het structuuraanpassend en structuurconserverend beleid is het thema van het laatste hoofdstuk van het tweede deel. De auteur heeft terecht nogal wat bedenkingen tegen overheids subsidies die in de afgelopen tijd verstrekt zijn aan bedrijven om tot structurele aanpassingen te kunnen komen. Immers een groot deel van de verleende steun is gegaan naar behoud van activiteiten die uiteindelijk geen perspectief boden. Vooral in de jaren zeventig is de financiële steun van overheidswege aan bedrijven in moeilijkheden zeer sterk toegenomen. Opvallend is, dat over de resultaten van deze steun vrijwel geen systematische informatie bestaat.

De institutionele aspecten vormen de grondslag voor het derde deel van het proefschrift van Wijers. Dit deel vangt aan met hoofdstuk VIII dat de aspecten macht, invloed, beslissingsbevoegdheid en economisch systeem tot onderwerp heeft. Zeer juist stelt de auteur, dat het op dit terrein moeilijk is om een scherp onderscheid te maken tussen economische en politieke macht, omdat deze invloedssferen in de tegenwoordige tijd sterk met elkaar verweven zijn. Het economisch systeem meent hij het best te kunnen benaderen als een complexe organisatie die aan wijzigingen onderhevig is als gevolg van veranderingen in de omgevingsvariabelen en doelstellingen. Zo worden door technologische ontwikkelingen veranderingen in het systeem opgeroepen. Wat de overheid betreft, gaat het er om welke invloed deze moet hebben om binnen het industriële machtsdomein de centrale sociaal-economische doelstellingen op macro-terrein te kunnen verwezenlijken. Omgekeerd stelt zich de vraag welke invloed van deze overheidsbeleid uitgaat op de informatiestructuur, de motivatie en de besluitvorming binnen de industriële sector.

In het laatste hoofdstuk schetst de auteur de contouren die moeten leiden naar een meer doelmatige organisatie van de besluitvorming bij het industriebeleid. Over de aanpak hiervan bestaat echter onder economen verschil van inzicht. Wijers onderscheidt daarbij drie hoofdstromingen. De eerste aanpak, de meso-benadering genoemd, legt het accent vooral op machtsuitoefening vanuit het bedrijfstakniveau door een gezamenlijk handelen van werknemers- en werkgeversorganisaties. De tweede, de micro-benadering, kent slechts een beperkte functie toe aan invloedsuitoefening ten aanzien van de individuele onderneming. De derde, de macro-benadering, kent daarentegen wel veel invloed toe aan de op het ma-

croniveau van de economie optredende instituties. Voor de auteur biedt de laatste benadering de beste mogelijkheden voor een meer doelmatige organisatie van de besluitvorming. Dit temeer omdat volgens hem het Nederlandse cultuurpatroon niet in de weg hoeft te staan aan een beleid, waarin de overheid een belangrijke rol speelt. Dit functioneren van de overheid dient dan wel aan bepaalde voorwaarden gebonden te worden.

Tot slot pleit de auteur voor een industriepolitiek instrumentarium bij de overheid, dat wordt gekenmerkt door sectoraal differentieerbare economische machts- en invloedsbases die erop gericht zijn bepaalde ondernemingsfuncties te stimuleren. Op deze wijze wordt een centralistisch regime vermeden en kan het economisch systeem in Nederland zijn overwegend decentraal karakter behouden.

H. van den Eerenbeemt

J.C. Bijkerk, *De laatste landvoogd. Van Mook en het einde van de Nederlandse invloed in Indië* (Alphen aan den Rijn: A.W. Sijthoff, 1982, 295 blz., f 27,50, ISBN 90 2182 914 2); Yong Mung-Cheong, *H.J. van Mook and Indonesian Independence: A Study of His Role in Dutch-Indonesian Relations, 1945-1948* (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1982, 255 blz., f59,50, ISBN 90 2479 141 3).

Ongeveer gelijktijdig zijn twee monografieën verschenen over de rol die luitenant gouverneur-generaal Van Mook speelde tijdens de laatste fase van het Nederlandse bewind over Indonesië. Men kan gemengde gevoelens koesteren ten aanzien van zo'n coincidentie. Vanuit een oogpunt van wetenschapseconomie kan men het betreuren dat de energie van twee auteurs gelijktijdig in een zelfde studie-object wordt gestoken, vanuit een oogpunt van wetenschappelijk pluralisme zou men een dergelijke gelijktijdigheid kunnen toejuichen. In dit geval behoeft noch van het een noch van het ander sprake te zijn daar beide boeken qua intentie en aard zodanig verschillen dat van een doublure nauwelijks sprake is.

J.C. Bijkerk heeft een populair-journalistieke beschrijving van de rol van Van Mook tijdens en na de tweede wereldoorlog geproduceerd, waarin nostalgie en bewondering (ten aanzien van Van Mook) en rancune (met betrekking tot het lot van de Indische Nederlanders) elkaar afwisselen. Bijkerk baseert zich voor de oorlogperiode vooral op de verslagen van de Parlementaire Enquêtecommissie en voor de na-oorlogse periode op de *Officiële Bescheiden* en de vele literatuur die over de Indonesische kwestie reeds is verschenen. De kenner hoeft dan ook geen nieuwe feiten te verwachten. Evenmin een verrassend nieuwe interpretatie van die feiten. Bijkerk is niet geslaagd in een evenwichtige weergave van Van Mooks rol. Hij heeft een grote belangstelling voor het anekdotische, het sensationele en het geheimzinnige, waardoor werkelijke hoofdlijnen in de beschrijving verloren gaan. Dit gaat zelfs zó ver, dat Bijkerk bijna veertig bladzijden lang uitweidt over technische ontwikkelingen in de tweede wereldoorlog op het gebied van de radar, de vliegtuigbouw en de atoomfysica zonder dat de auteur aangeeft wat hiervan het belang is voor zijn boek.

Yong Mung-Cheong begint met een historische analyse van de ideeën van Van Mook ten aanzien van de ontwikkeling van Indonesië. Het na-oorlogse optreden van Van Mook wordt door Cheong vooral verklaard vanuit diens vooroorlogse visie op de toekomst van de Nederlandse kolonie. Twee elementen stonden centraal in de ideeën van de latere luitenant gouverneur-generaal: ten eerste het ideaal van een multiraciale samenleving in Indonesië en ten tweede de door de crisisjaren nog versterkte overtuiging dat het land een krachtadig bestuur nodig had.

In de na-oorlogse periode heeft Cheong vooral aandacht voor Van Mooks rol in de on-